

Janek Musek
**KAKO GLEDA
EVROPA NA
MOŽNOST
POSVOJITVE
OTROK S STRANI
ISTOSPOLNIH
PARTNERJEV?**

119-138

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA PSIHOLOGIJO
AŠKERČEVA 2
SI-1000 LJUBLJANA

::POVZETEK

V PRETEKLIH DESETLETJIH SO se v razvitem svetu, zlasti v Evropi in Severni Ameriki opazno spreminjala mnenja in stališča o homoseksualnosti. V novejšem času je zlasti legalizacija homoseksualnega starševstva vključno s posvajanjem otrok postala predmet vročih debat in nasprotujočih si stališč s kulturnih, pravnih, moralnih, političnih in psiholoških vidikov. Postavka o strinjanju ali nestrinjanju z možnostjo posvojitve otrok s strani istospolnih partnerjev (POSHP) je bila vključena v val 2008 velike Evropske študije vrednot (EVS), ki je potekala v 47 evropskih državah s sodelovanjem 67786 udeležencev. V naši raziskavi smo analizirali odgovore na to postavko s pomočjo različnih korelacijskih in multivariatnih metod. Rezultati jasno kažejo, prvič, da ocene med nacionalnimi vzorci variirajo od pretežno negativnih do pretežno pozitivnih, drugič, da v povprečju prevladuje odklonilen odnos do POSHP, tretjič, da so med nacionalnimi vzorci opazne razlike v enotnosti (varianci) ocen, četrtrič, da se v ocenah odražajo tradicionalna, kulturna, verska in ekonomska ozadja nacionalnih vzorcev in petič, da stališča v odnosu do PSSHP korelirajo z vernostjo, pojmovanjem vere kot vrednote, spoštovanjem staršev, dohodkom, psihičnim blagostanjem in izobrazbo.

Ključne besede: homoseksualnost, istospolno starševstvo, posvojitvev otrok, stališče, mnenje

ABSTRACT**THE EUROPEAN LOOK AT THE HOMOSEXUAL PARTNERS' ADMISSION TO ADOPTION OF CHILDREN**

In past decades, the opinions and attitudes toward the homosexuality have been changed in the developed world, especially in the Europe and North America. More recently, the legalisation of homosexual parenting including the adoption of the children became a much debated matter of controversy in its cultural, legal, moral, political and psychological aspect. The item concerning the consent with the possibility to adopt the children by the side of homosexual partners (PACHP) was included in the 2008 wave of European Study of Values (EVS), which was conducted in 47 European countries with participation of 67786 respondents. This study analysed the ratings of participants by means of different correlational and multivariate methods. The results clearly show (1) that the rated attitudes toward PACHP differ from prevalently negative to prevalently positive in different national samples, (2) that in majority, the negative attitudes prevail, (3) that

essential differences occur in the variance between different national samples, (4) that the ratings of PACHP mirror the traditional, cultural, religious and economic background of the national samples, and (5) that the attitudes toward PACHP also correlate with the religiosity, conceiving the religion as a value, respect of the parents, income, wellbeing and education.

Key words: homosexuality, homosexual parenting, adoption of children, attitude, opinion

::UVOD

Odnosi in stališča do spolne usmerjenosti sodijo med tiste pomembnejše mnenjske sklope, ki so se v zadnjih generacijah v razvitem svetu najbolj spremenili. V prvi vrsti velja to za homoseksualnost, kjer je bil ta premik morda večji kot v stoletjih, če ne tisočletjih poprej. V kulturah preteklosti, tudi v najbolj prosvetljenih, je najpogosteje prevladoval negativen odnos do homoseksualnosti, od tistih, ki so istospolno usmerjenost in istospolne odnose pojmovala malodane kot zločin, do tistih, ki so ju sicer tolerirale, nikakor pa ne odobravale (zelo natančen pregled zgodovine homoseksualnosti podaja Murray, 2000, sicer pa enciklopedično pregledno o celotni problematiki istospolne usmerjenosti v spletnih virih, kot sta *Homosexuality, 2012* in *LGBT history, 2010*). Vendar navajajo nekateri viri okrog 20 odstotkov ali več kulturnih okolij, v katerih se je homoseksualnost bodisi tolerirala ali pa ignorirala, ne da bi se izrecno obsojala (*Adolescence and puberty, 1990*, str. 162). Tudi v vodilnih verstvih sveta najdemo podoben odnos. Tako Biblija kot Koran odklanjata homoseksualnost, v poznejšem krščanstvu je prav tako zaslediti odklonilna stališča v katoliškem in pravoslavnem svetu in tudi v večini protestantskih smeri (npr. metodistih, baptistih, reformni cerkvi idr.) in drugih verstev, blizu krščanstvu (mormoni, Jehovine priče). V medicini in psihologiji 19. in prve polovice 20. stoletja je bila homoseksualnost označena kot psihopatološka kategorija. Še v prvi verziji znanega ameriškega priročnika DSM v letu 1952 je bila homoseksualnost uvrščena med motnje. To pa je tudi čas, ko se je začel odnos do homoseksualnosti v razvitem svetu, zlasti v demokratičnih državah, močno spreminjati. Spremembe niso zajele le destigmatizacije homoseksualnosti in biseksualnosti, pojavila so se tudi gibanja za izenačitev možnosti in pravic homoseksualnih oseb na vseh življenjskih področjih, kar je imelo poleg drugega tudi pravne in politične implikacije.

Med njimi so tudi spremembe v zakonodaji, ki zadevajo družinske odnose. Zlasti vprašanje posvojitve otrok s strani homoseksualnih partnerjev (v na-

daljevanju: POSHP) je postalo predmet včasih tudi vročih debat in kontroverz v nekaterih državah razvitega sveta, zlasti v ZDA, Evropskih državah v EU in zunaj EU in tako tudi pri nas, v Sloveniji. Očitno gre za vprašanje, ki je tako vsestransko zanimivo, da je bilo vključeno v orjaški anketni stroj velevprašalnika kot je EVS (European Values Study; EVS, 2011). Prav zaradi tega pa tudi imamo edinstveno priložnost, da eksaktneje empirično osvetlimo ne samo demografske, ampak tudi nekatere druge psihosocialne vidike odnosa do posvojitev otrok s strani homoseksualnih partnerjev.

Psihološki, socialno psihološki in sociološki modeli, ki pojasnjujejo vpliv relevantnih dejavnikov na makrosocialne premike in spremembe v stališčih in odnosih do homoseksualnosti, omogočajo številna predvidevanja o demografskih in psihosocialnih ozadjih omenjenih sprememb. To so modeli, ki opozarjajo na mnenjski vpliv širše družbene tradicije, ki vključuje njene kulturne, idejne, vrednotne, verske, politične in ekonomske aspekte. Ta vpliv še posebej kaže na vlogo ti. normativnih prepričanj (normative beliefs) in socialnih subjektivnih norm (subjective norms) na oblikovanje stališč, vedenjskih namer in obnašanja, kar je še zlasti poudarjeno v modelu načrtovanega obnašanja in modelu razumne akcije (Ajzen, 2005; Ajzen in Fishbein, 1980; Ajzen, Albarracin in Hornik (Izd), 2007; Fishbein in Ajzen, 1975, 2010). Na podlagi teh modelov in v njih predvidene vloge subjektivnih norm lahko izvedemo domnevo, da so stališča do homoseksualnosti in z njo povezanih vzorcev obnašanja (kamor sodi tudi POSHP) tem bolj negativna, čim bolj tradicionalno in konservativno je usmerjeno zadevno družbeno okolje in čim bolj pozitivna, čim manj je to usmerjeno k tradiciji in konservativizmu. Podobno bi lahko domnevali, da bo pozitiven odnos do POSHP povezan z večjim upoštevanjem in višjo stopnjo demokratične tradicije, demokratičnih in liberalnih vrednot, levo politično orientacijo, nižjo stopnjo vernosti, višjo izobrazbo in višjim psihičnim blagostanjem. Nasprotno lahko pričakujemo, da bo negativen odnos do POSHP povezan z nižjo stopnjo demokratične tradicije, družinskimi, patriotskimi, verskimi in moralnimi vrednotami, desno politično usmeritvijo, nižjo izobrazbo in nižjim psihičnim blagostanjem. Posebej lahko tudi pričakujemo, da bo odnos do POSHP bolj pozitiven v krogu držav in okolij s protestantsko versko-kulturno tradicijo, v katerih so subjektivne norme bolj liberalne in manj pozitiven v državah s katoliško, pravoslavno in islamsko tradicijo, kjer so te norme bolj tradicionalne in konservativne. Poudariti pa velja, da to velja za evropske razmere. V ZDA se je npr. dokaj uveljavil stereotip, da so katoliški volivci bolj liberalni od protestantskih. In vsekakor velja, da obstajajo pri vseh velikih krščanskih skupinah, katoliški, pravoslavni in protestantski tako konservativne kot liberalne struje.

Seveda nas vsa ta problematika ne zanima zaradi njene družbene ali celo dnevno politične odmevnosti. Pač pa nas zanimajo dejstva in sicer predvsem naslednja:

- kakšna so stališča do posvojitve v krogu evropskih držav, posebej tudi Slovenije;
- kakšna je zveza med odnosom do posvojitve in variabilnostjo tega odnosa znotraj evropskega prostora posameznih držav, tudi Slovenije;
- ali se v evropskem prostoru stališča do posvojitve povezujejo s spremenljivkami kot so tradicionalizem in konservativnost, stopnja demokratičnosti in demokratske tradicije, vrednot, politične orientacije, verske pripadnosti, izobrazbe in psihičnega blagostanja.

Analiza ustreznih postavk vprašalnika EVS nam bo omogočila odgovore na vsa ta vprašanja. Glede na teoretske podlage, ki kažejo na vlogo dejavnikov, ki vplivajo na odnos do posvojitve, bi lahko postavili v zvezi z omenjenimi vprašanji naslednje hipoteze:

1. V evropskem prostoru bomo našli širok obseg odnosov do POSHP, ki se bo tako znotraj celotnega prostora kot znotraj posameznih držav v povprečju gibal od pretežno nevtralnega do pretežno odklonilnega odnosa.
2. Zveza med povprečji v oceni sprejemljivosti odnosa do POSHP in variabilnostjo tega odnosa bo substancialno negativna: bolj kot je povprečna ocena negativna, manjša bo variabilnost te ocene.
3. Odnos do POSHP se povezuje s stopnjo orientacije k tradiciji, demokratične tradicije, vrednotno, versko in politično usmerjenostjo, stopnjo izobrazbe in psihičnim ter ekonomskim blagostanjem.

::METODA

::Udeleženci in postopek

V raziskavi so bili uporabljeni podatki iz velikega anketnega projekta Evropski vrednotni vprašalnik (EVS: European Value Survey; podrobnosti glej v dokumentu EVS, 2011), ki je v anketnem valu leta 2008 zajel 67786 oseb obeh spolov (30161 moških in 37613 žensk ob 12 osebah brez podatkov o spolu) in to v starosti od 15 do 108 (!) let. Povprečna starost v celotnem vzorcu je bila v letu 2008 46,53 let s standardnim odklonom 17,79 let. Celotni vzorec je bil sestavljen iz 47 podvzorcev iz 47 držav, ki predstavljajo razširjen evropski prostor, obsegajoč poleg držav EU tudi vse evropske države zunaj EU, poleg njih pa še kavkaške države in Turčijo. Spodnja preglednica prikazuje vse zajete države z njihovo kratico, ki jo bomo uporabili v prikazu naših izsledkov in

velikost podvzorca. Vsi udeleženci so odgovarjali na vprašanja, ki zadevajo podatke za 168 spremenljivk. Izbrali smo podatke za zadnji anketni val (2008), ki so bili objavljeni 2011, ker je bilo v tem valu vključeno tudi vprašanje o odnosu do POSHP, torej naša ključna spremenljivka.

Preglednica 1: Pregled držav in nacionalnih vzorcev, zajetih v EVS 2008

Kratica	Država	Število oseb
AL	Albanija	1534
AM	Armenija	1500
AT	Avstrija	1510
AZ	Azerbajdžan	1505
BA	Bosna in Hercegovina	1512
BE	Belgija	1509
BG	Bolgarija	1500
BY	Belorusija	1500
CH	Švica	1272
CY	Ciper	1000
CZ	Češka	1821
DE	Nemčija	2075
DK	Danska	1507
EE	Estonija	1518
ES	Španija	1500
FI	Finska	1134
FR	Francija	1501
GB	Velika Britanija	1561
GE	Gruzija (Georgija)	1500
GR	Grčija	1500
HR	Hrvatska	1525
HU	Madžarska	1513
IE	Irsko	1013
IS	Islandija	808
IT	Italija	1519
KOS	Kosovo	1601
LT	Litva	1500
LU	Luksemburg	1610
LV	Latvija (Letonija)	1506
MD	Moldavija (Moldova)	1551
ME	Črna Gora	1516
MK	Makedonija	1500

Kratica	Država	Število oseb
MT	Malta	1500
NCY	Severni Ciper	500
NIR	Severna Irska	500
NL	Nizozemska	1554
NO	Norveška	1090
PL	Poljska	1510
PT	Portugalska	1553
RO	Romunija	1489
RS	Srbija	1512
RU	Rusija	1504
SE	Švedska	1187
SI	Slovenija	1366
SK	Slovaška	1509
TR	Turčija	2384
UA	Ukrajina	1507

::Merski instrumenti in spremenljivke

Iz množice spremenljivk smo poleg že omenjene ključne spremenljivke izbrali še 14 drugih, ki so po teoretičnih pričakovanjih lahko povezane z odnosom do POSHP. Preglednica 2 prikazuje načine, kako je bila merjena vsaka izmed 15 spremenljivk, ki so bile vključene v raziskovalni model. Pri vsaki spremenljivki je navedena njena oznaka, vsebina spremenljivke ter celotno vprašanje in tip odgovora, ki je običajno na ocenjevalni lestvici (glej EVS, 2011). Oznake spremenljivk bodo uporabljene v prikazu rezultatov.

Preglednica 2: Spremenljivke in uporabljene mere

Oznaka spremenljivke	Vsebina spremenljivke	Vprašanje ali postavka	Možni odgovori
adop	Odnos do pohsp	Homoseksualni pari bi morali imeti možnost posvojiti otroka	1 močno soglašam 2 soglašam 3 niti soglašam, niti ne soglašam 4 ne soglašam 5 sploh ne soglašam
Vdelo	Delo kot vrednota	Prosim povejte, kako pomembna je vsaka od naštetih stvari v vašem življenju? A delo	1 zelo pomembna 2 precej pomembna 3 ne preveč pomembna 4 sploh ni pomembna
Vdruz	Družina kot vrednota	B družina	kot zgoraj
Vprijat	Prijatelj in znanci kot vrednota	C prijatelji in znanci	kot zgora j
Vprost	Prosti čas kot vrednota	D prosti čas	kot zgoraj
Vpolit	Politika kot vrednota	E politika	kot zgoraj
Vrelig	Vera kot vrednota	F vera	kot zgoraj
Srec	Sreča	Če ocenjujete v celoti, ali bi rekli, da ste...	1 zelo srečni 2 precej srečni 3 ne preveč srečni 4 sploh niste srečni
Spoust	Spoštovanje staršev	S katero od obeh navedenih trditvev bolj soglašate?	1 A Ne glede na to, kakšne dobre in slabe lastnosti imajo naši starši, vedno jih moramo ljubiti in spoštovati. 2 B Ni naša dolžnost, da spoštujemo in ljubimo starše, ki si s svojim ravnanjem in svojimi stališči tega ne zaslužijo.
Zado	Zadovoljstvo z življenjem	Če ocenjujete nasploh, kako ste v teh dneh zadovoljni s svojim življenjem kot celoto? Pri tem pomeni 1 povsem nezadovoljen, 10 pa povsem zadovoljen.	Ocenjevalna lestvica od 1 (povsem nezadovoljen) do 10 (povsem zadovoljen)

Oznaka spremenljivke	Vsebinska spremenljivke	Vprašanje ali postavka	Možni odgovori
Svo	Svoboda in izbira	Nekateri ljudje imajo občutek, da lahko docela svobodno odločajo O svojem življenju, drugi pa imajo občutek, da s svojimi dejanji ne morejo bistveno vplivati na to, kaj se z njimi dogaja. Prosimo vas, da s pomočjo te lestvice ocenite, v kolikšni meri lahko vi odločate o svojem življenju. Pri tem pomeni 1 čisto nič, 10 pa v veliki meri.	Ocenjevalna lestvica od 1 (čisto nič) do 10 (v veliki meri)
Vern	Vernost	Kako pomemben je bog v vašem življenju? Izrazite svoj odgovor na lestvici od 1 do 10, pri čemer 10 pomeni zelo pomemben, 1 pa pomeni, da sploh ni pomemben.	Ocenjevalna lestvica od 1 (sploh ni pomemben) do 10 (zelo pomemben)
Izo	Izobrazba	Navedite zadnjo šolo, ki ste jo končali, redno ali izredno:	<ol style="list-style-type: none"> 1 nedokončana osnovna šola 2 dokončana osnovna šola 3 nedokončana strokovna ali srednja šola 4 dokončana 2 ali 3 letna strokovna šola 5 dokončana 4 letna srednja šola 6 nedokončana višja ali visoka šola 7 dokončana 2 letna višja šola 8 dokončana visoka šola, fakulteta, akademija 9 specializacija, magistriraj, doktorat
doh (xo47b)	Višina dohodkov	Kolikšen je bil mesečni dohodek vseh članov vašega gospodinjstva (po odbitju davkov, obveznega socialnega zavarovanja in drugih dajatev) v zadnjem mesecu? Seštejte vse oblike dohodka: osebni dohodek, pokojnina, štipendija, dohodek od dela v obrti, kmetijstvu....	<ol style="list-style-type: none"> 1 manj kot €150 2 €150 do manj kot €300 3 €300 do manj kot €500 4 €500 do manj kot €1000 5 €1000 do manj kot €1500 6 €1500 do manj kot €2000 7 €2000 do manj kot €2500 8 €2500 do manj kot €3000 9 €3000 do manj kot €5000 10 €5000 do manj kot €7500 11 €7500 do manj kot €10000 12 €10000 ali več

Oznaka spremenljivke urb (x049)	Vsebina spremenljivke Velikost kraja	Vprašanje ali postavka Velikost kraja, v katerem živite sedaj?	Možni odgovori 1 manj kot 2000 prebivalcev 2 od 2000 do 5000 3 od 5000 do 10.000 4 od 10.000 do 20.000 5 od 20.000 do 50.000 6 od 50.000 do 100.000 7 od 100.000 do 500.000 8 več kot 500.000 prebivalcev

::REZULTATI IN DISKUSIJA

V analizah smo upoštevali seveda samo veljavne odgovore. Odgovore smo tudi enotno kodirali v enako smer kot je to pri ključni spremenljivki, tako da so odgovori na vseh ocenjevalnih lestvicah stopnjevani v isto smer kot le-ta. To pomeni, da smo odgovore pri spremenljivkah *zado*, *svo*, *vern*, *izo*, *doh* in *urb* kodirali v nasprotno smer.

Na vprašanje, ali se strinjajo s tem da lahko homoseksualni partnerji posvojijo otroka, je v anketnem valu 2008 vprašalnika EVS odgovarjalo 67786 respondentov iz 47 držav, med njimi 1366 oseb iz Slovenije). Od teh jih je dalo svojo oceno na petstopenjski lestvici (od »se močno strinjam« do »močno se ne strinjam«) 63633, brez odgovora ali z odgovorom »ne vem« pa je ostalo 4153 oseb. V slovenskem podvzorcu je bilo odgovorov na ocenjevalni lestvici 1320, neveljavnih pa 46. Preglednica 3 kaže frekvenco in odstotek vseh odgovorov.

Preglednica 3: Frekvenca odgovorov na vprašanje: ali se strinjate s tem da lahko homoseksualni partnerji posvojijo otroka

		Frekvenca	Odstotek	Veljaven %	Kumulativni %
Veljavno	močno se strinjam (1)	4556	6.7	7.2	7.2
	se strinjam (2)	9597	14.2	15.1	22.2
	niti strinjam niti ne strinjam (3)	9033	13.3	14.2	36.4
	se ne strinjam (4)	18210	26.9	28.6	65.1
	močno se ne strinjam (5)	22237	32.8	34.9	100.0
	Skupaj	63633	93.9	100.0	
Neveljavno	Manjka	1	.0		
	Brez odgovora	585	.9		
	Ne vem	3567	5.3		
	Skupaj	4153	6.1		
Skupaj		67786	100.0		

Iz frekvenc pri vsaki kategoriji odgovorov je jasno razvidno, da v celotnem vzorcu močno prevladuje odklonilno stališče, saj je v obeh kategorijah ne-strinjanja odstotek odgovorov daleč največji (skupaj več kot 63 odstotkov, pri Slovencih skoraj 69 odstotkov). Aritmetična sredina ocene strinjanja je 3,69 (standardna napaka ocene je le 0,005), to pa seveda pomeni oceno, ki je bližje nestrinjanju kot pa nevtralnemu odgovoru. Iz razporeditve odgovorov pa je razbrati sorazmerno veliko razpršenost. Standardni odklon znaša 1,282 (pri Slovencih 1,113), kar je več kot ena cela ocena. Z drugimi besedami, glede vprašanja o POSPH so mnenja respondentov dokaj deljena. Skoraj 40 odstotkov odgovorov pomeni eno ali drugo skrajno oceno (1 ali 5).

Med posameznimi državami so relativno velike razlike. Preglednica 4 kaže rang povprečnih ocen in standardne odklone za vseh 47 držav (drugi in tretji stolpec; zadnji stolpec kaže klastersko pripadnost držav, o čemer bo govor malo

pozneje). Na vrhu drugega stolpca so države, kjer najbolj pozitivno gledajo na POSPH, v spodnjem delu pa države, kjer je ta odnos najbolj negativen. Kot vidimo, Islandija precej izstopa po naklonjenosti do POSPH, sledijo ji skandinavske države in države Beneluksa, medtem ko je na koncu lestvice kar huda gneča zelo nenaklonjenih držav, med katerimi v povprečnih ocenah ni prav velike razlike. Kot vidimo, je Slovenija (SI) dokaj v sredini s povprečno oceno 3,79, kar pa seveda pomeni že jasno nagibanje k negativnemu presojanju POSPH. Zaradi velikosti vzorca in njegovih podvzorcev ni težko uganiti, da so razlike v ocenah med posameznimi državami pretežno signifikantne. Res nam analiza variance za 47 držav pokaže ekstremno visoko stopnjo signifikantnosti (Preglednica 5). F razmerje je 257,852 ob 46 stopnjah svobode.

Preglednica 4: Pregled povprečnih ocen, standardnih odklonov in klastrske pripadnosti za 47 držav

Država	Aritmetična sredina	Standardni odklon	Pripadnost klastru (1-4)
IS	2.10	0.96	2
NL	2.59	1.17	2
SE	2.79	1.43	4
ES	2.86	1.42	4
DK	2.92	1.41	4
BE	3.03	1.48	4
NO	3.09	1.55	4
LU	3.11	1.47	4
FI	3.11	1.42	4
GB	3.20	1.21	1
CZ	3.24	1.20	1
FR	3.28	1.46	1
DE	3.30	1.34	1
IE	3.32	1.24	1
NIR	3.33	1.23	1
AT	3.40	1.36	1
CH	3.42	1.34	1
TR	3.51	1.34	1
BG	3.73	1.06	3
SI	3.79	1.11	3
RU	3.81	1.19	3
PT	3.82	1.15	3
HU	3.82	1.21	3
RO	3.86	1.20	3

Država	Aritmetična sredina	Standardni odklon	Pripadnost klastru (1-4)
KOS	3.86	1.06	3
EE	3.89	1.09	3
BY	3.92	1.22	3
NCY	3.94	1.11	3
AL	3.94	1.13	3
IT	4.00	1.04	3
MD	4.02	1.21	3
BA	4.04	1.04	3
MK	4.05	1.12	3
HR	4.07	0.98	3
LV	4.08	1.02	3
ME	4.09	0.96	3
AM	4.10	1.03	3
MT	4.11	0.80	3
AZ	4.11	0.89	3
LT	4.12	0.93	3
UA	4.16	1.17	3
PL	4.20	0.99	3
SK	4.23	1.06	3
RS	4.24	0.99	3
GR	4.33	0.92	3
CY	4.35	1.05	3
GE	4.55	0.82	3

Preglednica 5: Razlike v ocenah POSPH: rezultati analize variance za 47 držav

Izvor	Stopnje svobode	Vsota kvadratov	Srednji kvadrat	F vrednost	p
Države	46	16442.65	357.45	257.85	0.0000
Reziduali	63586	88146.44	1.39		

Premaknimo se sedaj k naslednji hipotezi, po kateri predvidevamo, da bodo ocene sprejemljivosti posvajanja otrok istospolnih parov bolj enotne v družbah, kjer je bolj sprejeto tradicionalno (in s tem običajno tudi bolj odklonilno) stališče do te možnosti. To bi namreč logično pomenilo, da lahko pričakujemo negativno korelacijo med povprečno oceno sprejemljivosti in standardnim odklonom te ocene. Standardni odklon je najprepričljivejša mera variabilnosti (razpršenosti) v ocenah. Korelacijska analiza nam dejansko pokaže kar

presenetljivo visoko negativno korelacijo, ki znaša $-0,663$. Tudi Preglednica 4 kaže, da so ocene resnično bolj variabilne pri vzorcih iz držav, ki bolj pozitivno gledajo na možnost posvojitve in obratno, manj variabilne pri vzorcih iz držav, ki najbolj negativno ocenjujejo možnost posvojitve. Med izjemami je treba omeniti npr. Islandijo, kjer je stališče do posvojitve najbolj pozitivno, obenem pa je tudi dokaj enotno. V celoti gledano pa je težnja k obratnemu sorazmerju med povprečno oceno in standardnim odklonom dokaj očitna in je statistično vzeto visoka. Toda za zelo jasno korelacijo, ki kaže linearni trend odnosa med spremenljivkami, se lahko skriva precej bolj niansirana podoba. Njeno razkrivanje nam omogoča uporaba ustreznih dodatnih statističnih analiz, npr. klastrske analize, ki nam lahko pokaže večplastno strukturiranost v modelu zajetih držav.

S pomočjo particionalne klastrske analize lahko razvrstimo države v skupine prav glede odnosa med aritmetičnimi sredinami in standardnimi odkloni v ocenah sprejemljivosti posvajanja otrok s strani istospolnih partnerjev. Klastrska analiza po algoritmu k-means (Hartigan & Wong, 1979; Lloyd, 1957; MacQueen, 1967; Steinhaus, 1957) je tudi sestavni del programskega kompleksa R, ki je uporabljen v naših analizah. Sodeč po kriterijih za določanje optimalnega števila klastrov, se v prvi vrsti kaže odločiti za solucijo treh klastrov. To so grupacije držav, ki se glede na povprečja in odklone ocen maksimalno razlikujejo med skupinami in minimalno znotraj skupin. Iz Preglednice 4 lahko razberemo aritmetične sredine povprečij in odklonov za vse tri klastrske skupine. V prvi skupini, kjer je tudi Slovenija, so države, ki imajo razmeroma odklonilno stališče do posvojitve in dokaj povprečno vrednost standardnih odklonov: Albanija, Bolgarija, Belorusija, Estonija, Madžarska, Kosovo, Moldavija, Severni Ciper, Portugalska, Romunija, Rusija, Slovenija in Turčija. V drugi skupini so države z najbolj odklonilnim stališčem in najbolj enotno oceno: Armenija, Azerbajdžan, Bosna, Ciper, Gruzija, Grčija, Hrvatska, Italija, Litva, Latvija, Črna Gora, Makedonija, Malta, Poljska, Srbija, Slovaška in Ukrajina. V tretji skupini pa so države, ki posvojitve ocenjujejo nevtrarno (a od vseh najbolj pozitivno), vendar tudi najbolj neenotno: Avstrija, Belgija, Švica, Češka, Nemčija, Danska, Španija, Finska, Francija, Velika Britanija, Irska, Islandija, Luksemburg, Severna Irska, Nizozemska, Norveška in Švedska. Enotno in najbolj odklonilno stališče najdemo torej predvsem v delu sredozemskih držav, v balkanskih in kavkaških državah, vzhodnoevropskih Poljski, Slovaški, Ukrajini in v baltskih Litvi in Latviji. Na nasprotni strani so skandinavske, zahodnoevropske in srednjeevropske države, kjer je naklonjenost posvojitvam največja, a je tudi razdeljenost mnenj največja. Slovenija je v vrsti držav, kjer prevladuje odklonilno stališče, enotnost ocen pa je nekako povprečna. Ta skupina je v primerjavi z obema prvima geografsko in versko, kulturno ter

politično zgodovinsko zelo heterogena. Zdi se, da ima kar nekaj težišč. Eno opazno težišče je balkanski pas Albanija, Kosovo, Bolgarija in prostor severno od njega (Slovenija, Madžarska, Romunija, Moldavija), drugo je seveda Rusija in Belorusija, a potem so tu tudi države kot Portugalska, Estonija in Turčija s Severnim Ciprom. Zdi se, da so v tej skupini razen Rusije in Turčije, ki predstavljata širši jedri, predvsem države, ki geografsko a tudi zgodovinsko in kulturno ležijo na prehodu med državami z izrazito odklonilno tradicijo in tistimi z največjo stopnjo naklonjenosti.

Nekoliko manj optimalna, a bolj diferencirana solucija razdeli vse države v štiri skupine (klastre). Kot vidimo iz zadnjega stolpca Preglednice 4, so v prvem klastru države z nevtralnimi do relativno negativnim stališčem in neenotno oceno, v drugem klastru države z zelo pozitivnim stališčem in dokaj enotno oceno, v tretjem klastru države z zelo negativnim stališčem in enotno oceno in v četrtem klastru za države z nevtralnimi do relativno pozitivnim stališčem in zelo neenotno oceno. Slovenija je v tretjem klastru, kjer pravzaprav najdemo večino držav, kar 29 od 47. Tudi ta podatek izpričuje večinsko nenaklonjenost praksi posvajanja otrok pri istospolnih partnerjih v evropskem prostoru. Med vsemi državami v tretjem klastru sodimo Slovenci med tiste, ki so sicer relativno bolj naklonjene praksi takšnih posvojitvev (v tej skupini so malce bolj naklonjeni samo Bolgari, vsi drugi pa manj: Albanci, Armenci, Azeri, Bosanci, Belorusi, Ciprčani, Estonci, Nemci, Grki, Gruzijci, Hrvati, Madžari, Italijani, Kosovci, Latvijci, Litvanci, Maltežani, Moldavci, Makedonci, Črnogorci, Severni Ciprčani, Poljaki, Portugalci, Romuni, Rusi, Slovaki in Srbi). Nekako na drugi strani je klaster 2 z državama, ki sta posvajanju najbolj naklonjeni, a tudi dokaj enotni v ocenah. To sta Nizozemska in Islandija. Med državami z nevtralnimi do relativno negativno oceno, a veliko razdeljenostjo ocen (klaster 1) najdemo Avstrijo, Češko, Nemčijo, Francijo, Irsko, Severno Irsko, Švico in Turčijo. V klastru 4 so države z relativno nevtralnimi do pozitivno oceno in veliko razdeljenostjo ocen: Belgija, Danska, Finska, Španija, Luksemburg, Norveška in Švedska.

Analizirani podatki dokaj prepričljivo potrjujejo naša hipotetična predvidevanja. Odnos do posvojitvev otrok s strani istospolnih partnerjev je v evropskem prostoru v celoti gledano zmerno odklonilen. Dobljeno povprečje za vse ocene je 3,69 in to pomeni oceno, ki je vmes med nevtralno oceno in oceno »se ne strinjam«, vendar signifikantno bliže slednji oceni. Vendar pa ocene med posamezniki in v modelu zajetimi 47 državami precej variirajo. Najbolj naklonjeno gledajo na posvojitve v državah, ki imajo protestantsko versko usmeritev in/ali močno razsvetljenko in demokratično tradicijo. To so severnoevropske (skandinavske), zahodnoevropske in srednjeevropske države. Manj naklonjenosti je v državah z močno katoliško tradicijo (npr.

Italija, Poljska, Hrvatska, Madžarska, Slovaška itd.), vendar z izjemami, kot je npr. Irska. Irska je zanimiva tudi zato, ker v tem pogledu ni praktično nobene razlike med katoliško Irsko in protestantsko Severno Irsko. Najbolj nenaklonjene so ocene v državah s pravoslavno krščansko tradicijo in v državah s šibkejšim vplivom razsvetljenstva ter šibko demokratično tradicijo. Sem sodi večina balkanskih in vzhodnoevropskih držav ter držav kavkaškega bazena. Relativno nenaklonjeno okolje najdemo v pretežno islamskih državah, a največja med njimi, Turčija, je izjema - zelo verjetno zaradi več dejavnikov, med njimi tudi zaradi neizbrisnega razsvetljskega pečata, ki ji ga je s svojo kulturno revolucijo vtisnil Kemal Paša Atatürk.

Odgovori na zadnji sklop naših hipotez naj bi nam predvsem bolje osvetlili psihološko ozadje stališč do POSHP. S korelacijskimi, regresijskimi in drugimi multivariatnimi analizami bomo skušali ugotoviti, kakšne so povezave med stališčem do POSHP in tistimi psihološkimi, psihosocialnimi ter demografskimi spremenljivkami vprašalnika EVS, ki se zdijo najbolj relevantne kot prediktorji odnosa do POSHP.

Preglednica 6 prikazuje v prvem stolpcu korelacije ključne spremenljivke, torej odnosa do POSHP, s 14 drugimi spremenljivkami. Zaradi dejstva, da so spremenljivke strogo vzeto ordinalnega značaja, smo izračunali korelacije s pomočjo Spearmanovega algoritma za ordinalno korelacijo (rho koeficient). Jasno je, da odnos do POSHP z nobeno od drugih spremenljivk ne korelira visoko, čeprav so zaradi ogromnega števila oseb v vzorcu praktično vse dobljene korelacije signifikantne. Vendar izstopajo štiri zmerne korelacije, ki kažejo na nezanemarljivo povezavo. To so korelacije POSHP z vernostjo (-0,24), višino dohodkov (0,22), religijo kot vrednoto (-0,22) in spoštovanjem staršev (-0,19). Torej je odnos do POSHP toliko bolj negativen, kolikor nižji je dohodek in kolikor višje so stopnja vernosti, ocena religije kot vrednote in stopnja spoštovanja staršev.

Preglednica 6: Korelacije odnosa do POSHP z ostalimi spremenljivkami, regresijske T vrednosti in nasičenja s prvo latentno komponento PLS (Komp 1)

Spremenljivke	r Adop	T	Komp 1
vdruz	-0.04	-6.65***	-0.03
vprijat	0.06	6.90***	0.15
vprost	0.07	4.42***	0.19
vpolit	0.04	7.73***	0.06
vdelo	-0.04	-2.17*	-0.02
vrelig	-0.22	-14.30***	-0.44
srec	0.11	11.52***	0.25

Spremenljivke	r Adop	T	Komp 1
spostst	-0.19	-20.44***	-0.36
zado	0.07	1.19	0.23
svo	0.02	0.39	0.13
vern	-0.24	-16.29***	-0.47
izo	0.09	1.22	0.22
doh	0.22	25.06***	0.46
urb	-0.05	6.86***	-0.11

* T vrednosti pomembne na ravni $p < 0,05$

** T vrednosti pomembne na ravni $p < 0,01$

*** T vrednosti pomembne na ravni $p < 0,001$

Precizneje nam lahko prediktorska razmerja prikažejo rezultati regresijske analize. Če se postavimo na stališče, da so spremenljivke v našem raziskovalnem modelu dejansko intervalno porazdeljene (kar pa je vsaj za nekatere dvomljivo), lahko naredimo takšno analizo. Multipla korelacija med 14 prediktorskimi spremenljivkami in kriterijem, torej odvisno spremenljivko (odnos do POSHP), je 0,339. To pomeni, da prediktorji pojasnjujejo 11,5 odstotkov variance odnosa do POSHP. To dejansko ni veliko, vendar kaže, da rezultati potrjujejo pomembno prediktorsko vlogo dejavnikov, ki smo jih hipotetično predvideli. Izsledki regresijske analize se sicer v glavnem ujemajo s korelacijskimi podatki, so pa zaradi parcializacije korelacij med spremenljivkami bistveno preciznejši. Kot vidimo iz tretjega stolpca Preglednice 6, je kar 11 od 14 prediktorjev signifikantnih. To so višina dohodka, spoštovanje staršev, vernost, religija kot vrednota, srečnost, politika kot vrednota, prijatelji kot vrednota, družina kot vrednota, urbano - ruralno okolje, prosti čas kot vrednota in delo kot vrednota. Torej se odklonilno stališče do POSHP povezuje z nižjimi dohodki, višjo stopnjo spoštovanja staršev, vernostjo in religijo kot vrednote, nižjim občutjem sreče, bolj pozitivno oceno družine in dela kot vrednote in bolj negativno oceno politike, prijateljev in prostega časa kot vrednot. Pozitivno stališče do POSHP pa se povezuje z višjimi dohodki, nižjo stopnjo spoštovanja staršev, nižjo stopnjo vernosti in religije kot vrednote, višjim občutjem sreče, bolj negativno oceno družine in dela kot vrednote in bolj pozitivno oceno politike, prijateljev in prostega časa kot vrednot. Morda je malce presenetljivo, da je višina dohodkov tako močan prediktor in da stopnja izobrazbe in zaznana svoboda nimata pomembne povezave z odnosom do POSHP. Izsledki regresijske analize se sicer v glavnem ujemajo s korelacijskimi podatki, so pa zaradi parcializacije korelacij med spremenljivkami bistveno preciznejši. V celoti pa rezultati regresijske analize potrjujejo domnevo, da je odnos do POSHP povezan z vernostjo, vrednotnimi usmeritvami, tradicionalizmom in psihičnim ter ekonomskim blagostanjem. A kot rečeno so merjene spremen-

ljivke strogo vzeto ordinalnega značaja, zato je uporaba klasične regresijske analize vprašljiva.

Uporabimo pa lahko regresijski algoritem po metodi PLS. Gre za regresijsko metodo PLS (Partial Least Squares Regression, Mevik & Mehrens, 2007; Wold, 1994), ki ni občutljiva na vpliv multikolinearnosti in pri kateri lahko uporabimo izhodne podatke, ki so ordinalnega značaja. PLS regresija ima dva cilja, najprej predikcijo odvisne spremenljivke (ali tudi več odvisnih spremenljivk) na osnovi neodvisnih spremenljivk (prediktorjev), hkrati pa tudi opisuje (latentno) strukturo enih in drugih. V našem primeru pokaže PLS analiza, da je smiselno upoštevati le eno ali kvečjemu dve latentni komponenti, ki pojasnjujeta tisto varianco odnosa do POSHP, ki jo lahko pripišemo vplivu 14 prediktorskih spremenljivk. Ti komponenti pojasnita okrog 11,4 odstotkov variance kriterijske spremenljivke, kar je praktično povsem enako kot nam kaže klasična regresija. To pa seveda tudi pomeni, da v našem primeru ni prave razlike med tretiranjem spremenljivk (ordinalne ali intervalne) in da lahko tudi rezultate regresijske analize z določeno rezervo upoštevamo. Kot vidimo iz zadnjega stolpca Preglednice 4, najdemo najvišja PLS nasičenja pri prvi izločeni latentni komponenti (Komp 1) pri spremenljivkah, kot so vernost, višina dohodka, religija kot vrednota, spoštovanje staršev, srečnost, zadovoljstvo in stopnja izobrazbe. Druga latentna komponenta praktično nima vpliva pri naši kriterijski spremenljivki, zato so njena nasičenja z njo zanemarljiva in jih ne bomo niti obravnavali. Odklonilno stališče do POSHP se torej ponovno povezuje z višjo stopnjo vernosti in religije kot vrednote, nižjimi dohodki, višjo stopnjo spoštovanja staršev, nižjim občutjem sreče in zadovoljstva ter nižjo stopnjo izobrazbe. Pozitivno stališče do POSHP pa se povezuje z nižjo stopnjo vernosti in religije kot vrednote, višjimi dohodki, nižjo stopnjo spoštovanja staršev, višjim občutjem sreče in zadovoljstva ter višjo stopnjo izobrazbe. V celoti pa rezultati PLS regresijske analize potrjujejo domnevo, da je odnos do POSHP povezan z vernostjo, vrednotnimi usmeritvami, psihičnim ter ekonomskim blagostanjem, spoštovanjem tradicije in izobrazbo.

::ZAKLJUČKI

V evropskem prostoru in enako v Sloveniji torej še vedno prevladuje pretežno odklonilen odnos do POSHP. Naše analize podatkov za 47 držav kažejo sicer dokaj raznovrstno podobo tako glede povprečnih ocen kot glede njihove variabilnosti, pri čemer je med obema izrazita negativna korelacija. Najbolj enotna mnenja so v državah z najbolj odklonilnimi stališči. Po naših izsledkih je med razlogi za takšen odnos do POSHP zanesljivo najti v prevladujoči tradiciji, verskih in vrednotnih usmeritvah (te se deloma najbrž odražajo tudi v tistih

ideoloških in političnih usmeritvah, ki jih v raziskavi nismo mogli zajeti), pa tudi v povezavah z ekonomskim in psihičnim blagostanjem in izobrazbo (čeprav glede izobrazbe manj kot smo pričakovali). To so tudi dejavniki, ki zelo verjetno vplivajo na normativna pričakovanja ter subjektivne norme, te pa zopet na osebna stališča in prepričanja in na koncu tudi na vedenjske namere ter obnašanje samo. Zelo jasno se kaže, da je najbolj toleranten odnos do POSHP v državah z močno demokratično tradicijo in protestantskim verskim zaledjem, najmanj toleranten pa v državah s šibko demokratično tradicijo in katoliškim, pravoslavnim ter islamskim zaledjem. Seveda po vsej verjetnosti na odnos do POSHP vplivajo tudi drugi dejavniki, ki v nekem okolju oblikujejo normativna prepričanja in subjektivne norme. Med njimi so lahko tudi moralni in pravni razmisleki, razhajanja v pojmovanjih družine, pravic otroka itd. Prav gotovo niso brez vpliva tudi aktivistična prizadevanja, ki včasih nastopajo z diametralno nasprotnih pozicij. Očitno vsi ti dejavniki po svoje vplivajo na relativno veliko mero razdeljenosti odnosa do POSHP, kar pa po svoje vpliva tudi na pogosto izpričano nestrpnost do nasprotnih stališč.

::LITERATURA

- Ajzen, I. (2005). *Attitudes, personality, and behavior* (2nd. Edition). Milton-Keynes, England: Open University Press / McGraw- Hill.
- Ajzen, I., & Fishbein, M. (1980). *Understanding attitudes and predicting social behavior*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Ajzen, I., Albarracín, D., & Hornik, R. (Eds.)(2007). *Prediction and change of health behavior: Applying the reasoned action approach*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Bancroft, J. & Machover Reinisch, J. (Eds.) (1990). *Adolescence and Puberty*. Oxford: Oxford University Press.
- EVS (2011): European Values Study Longitudinal Data File 1981-2008 (EVS 1981-2008). *GESIS Data Archive, Cologne. ZA4804 Data file Version 2.0.0*, doi:10.4232/1.11005
- EVs (2011). European Values Study 2008: Integrated Dataset (EVS 2008). *GESIS Data Archive, Cologne. ZA4800 Data file Version 3.0.0*, doi:10.4232/1.11004
- Fishbein, M., & Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention, and behavior: An introduction to theory and research*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Fishbein, M., & Ajzen, I. (2010). *Predicting and changing behavior: The reasoned action approach*. New York: Psychology Press (Taylor & Francis).
- Hartigan, J. A. and Wong, M. A. (1979). A K-means clustering algorithm. *Applied Statistics* 28, 100–108.
- Homosexuality (2012). <http://en.wikipedia.org/wiki/Homosexuality>. Dobljeno 10. 11. 2012.
- LGBT history (2010). http://en.wikipedia.org/wiki/LGBT_history. Dobljeno 10. 11. 2012.
- Lloyd, S. P. (1957). Least square quantization in PCM. *Bell Telephone Laboratories Paper*.
- Lloyd., S. P. (1982). Least squares quantization in PCM. 28 (2)IEEE Transactions on Information Theory: 129–137. doi:10.1109/TIT.1982.1056489. Retrieved 2009-04-15.
- MacQueen, J. B. (1967). Some Methods for classification and Analysis of Multivariate Observations. *Proceedings of 5th Berkeley Symposium on Mathematical Statistics and Probability*. University of California Press. pp. 281–297. MR 0214227. Zbl 0214.46201. Retrieved 2009-04-07.
- Mevik, B-H., & Wehrens, R. (2007). The pls package: Principal Component and Partial Least Squares Regression in R. *Journal of Statistical Software*, 18, 2, 1-24.
- Murray, S. O. (2000). *Homosexualities*. Chicago [u.a.]: University of Chicago Press. pp. 394. ISBN 9780226551944.
- R Core Team (2012). *R: A language and environment for statistical computing*. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. ISBN 3-900051-07-0, URL <http://www.R-project.org>.
- Steinhaus, H. (1957). Sur la division des corps matériels en parties. *Bull. Acad. Polon. Sci.* 4 (12): 801–804. MR 0090073. Zbl 0079.16403.
- Wold, H. (1994). PLS for multivariate linear modeling. In H. van der Waterbeemd (Ed.), *QSAR: Chemometric methods in molecular design: Methods and principles in medicinal chemistry*. Weinheim: Verlag Chemie.